

Χάιντεγκερ: Ουσίωση και έννοια της φύσης

Martin Heidegger: *Περί της ουσίωσης και της έννοιας της φύσης* (προλεγόμενα, μτφρ., σχόλια Δ. Υφαντής). Αθήνα: Ροές 2014, 261 σ., 20 €.

Κρίνει ο Παύλος Κόντος (Πανεπιστήμιο Πατρών)

pkontos@upatras.gr

Με τη μετάφραση του κειμένου του Μάρτιν Χάιντεγκερ *Περί της ουσίωσης και της έννοιας της φύσης* (*Vom Wesen und Begriff der Φύσις*, 1939· Ga9, σ. 238-301¹), ο Δημήτρης Υφαντής χαρίζει στο αναγνωστικό κοινό ένα ακόμα βιβλίο² που αποτυπώνει τη συνάντηση του Χάιντεγκερ με τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη· που αποτυπώνει, δηλαδή, τον πρωτότυπο και ρηξικέλευθο τρόπο με τον οποίο ο πρώτος ερμήνευσε τη φιλοσοφία του Αριστοτέλη και βρήκε σε αυτήν τον κύριο (ανάμεσα σε άλλους) οδηγό του για τη θεμελίωση της δικής του –υπό διαμόρφωση ακόμα– φιλοσοφικής πρότασης. Η μετάφραση του Υφαντή είναι πλήρως αξιόπιστη, εξαιρετικά επεξεργασμένη και συνεπής και, αναμφισβήτητα, δείχνει συνείδηση των δυσκολιών του εγχειρήματος, των διαθέσιμων μεταφραστικών επιλογών και του τιμήματος της καθεμιάς από αυτές. Αλλά ας αφήσουμε, προς στιγμή, την ελληνική μετάφραση και ας επιστρέψουμε στο ίδιο το έργο του Χάιντεγκερ.

Πιστεύεται ότι το ενδιαφέρον του Χάιντεγκερ στρέφεται προπάντων προς τους Προσωκρατικούς και όχι προς τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα· και, σε σχέση με τον Αριστοτέλη, ότι έμφαση δίδεται στην αριστοτελική ηθική. Και οι δύο παραπάνω πεποιθήσεις είναι λανθασμένες. Η φιλοσοφία του Χάιντεγκερ από τα Μαθήματα του Φράιμπουργκ μέχρι και τα ύστερα μαθήματα του Μάρμπουργκ, αλλά και μετά το 1930, καθορίζεται από την ανάγνωση της θεωρίας που ο Αριστοτέλης αναπτύσσει στα *Φυσικά*. Το κείμενο *Περί της ουσίωσης και της έννοιας της φύσης* επεξηγεί γιατί:

Η αριστοτελική *Φυσική ἀκρόασις* είναι το κρυφό και, ως εκ τούτου, ουδέποτε μέχρι τώρα επαρκώς μελετηθέν και κατανοηθέν βιβλίο αναφοράς της δυτικής φιλοσοφίας (Ga9, σ. 242/69).

Η προσπάθεια του Χάιντεγκερ να προσεγγίσει, να ερμηνεύσει και, τελικά, να ιδιοποιή-

¹ Η συντομογραφία 'Ga' μαζί με τον αριθμό που την συνοδεύει δηλώνει τον αριθμό του τόμου στα "Άπαντα" (*Gesamtausgabe*) του Χάιντεγκερ (Frankfurt a.M.: V. Klostermann 1975 κ.ε.). Η αναφορά γίνεται στις σελίδες του γερμανικού πρωτοτύπου, ενώ μετά την κάθετο ακολουθεί η παραπομπή στην ελληνική μετάφραση.

² Το προηγούμενο ήταν: Martin Heidegger, *Η έννοια του χρόνου* (Αθήνα: Ροές 2009).

θεί τις αριστοτελικές αναλύσεις περί φύσεως καταγράφεται σε μια σειρά σεμιναρίων και μαθημάτων.³

Αυτό το οποίο, στην αυγή της δεκαετίας του 1920, έκανε τον Χάιντεγκερ να στραφεί στον Αριστοτέλη ήταν η αριστοτελική έννοια της κινήσεως. Διότι στην πρωταρχικότητα της κίνησης ο Χάιντεγκερ σκόπευε να θεμελιώσει την ίδια την “κινητικότητα” (Bewegtheit) της ανθρώπινης ύπαρξης, που συνιστούσε τον πυρήνα της δικής του “Φαινομενολογίας της γεγονότητας”. Γι’ αυτό και η χαϊντεγκεριανή ερμηνεία της αριστοτελικής “ανθρωπολογίας” –αν επιτρέπεται αυτός ο όρος–, όπως παρουσιάζεται στα *Ηθικά Νικομάχεια*, έχει ως βασική της ερμηνευτική αρχή ότι τα *Ηθικά Νικομάχεια* θα πρέπει να κατανοηθούν στη βάση των *Φυσικών* (Ga62, σ. 374-375). Η επιμονή στη σύνδεση μεταξύ κίνησης και ανθρώπινης ύπαρξης θα υποχωρήσει στη συνέχεια και, αργότερα, θα δώσει τη θέση της στον συσχετισμό ανάμεσα στην κίνηση, τη φύση και το Είναι. Τέτοια είναι αναμφίβολα η σκοποθεσία του κειμένου που έχουμε ανά χείρας και που φέρεται να γράφτηκε το 1939. Εδώ ο Χάιντεγκερ ερμηνεύει διεξοδικά το πρώτο κεφάλαιο του βιβλίου Β των *Φυσικών* (B1, 192b28-193b21),⁴ προσπαθώντας να κατανοήσει πώς ο Αριστοτέλης –και μαζί με αυτόν η δυτική μεταφυσική εν γένει– ορίζει την *φύσιν* σε σχέση με την «ουσία» και την «κίνηση». Σε κάθε περίπτωση, αυτό που παραμένει σταθερό είναι το γεγονός ότι τα *Φυσικά* συνέχισαν, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, να αποτελούν πηγή έμπνευσης για τον Χάιντεγκερ. Θα έλεγε κανείς ότι όλες οι κύριες μεταβολές στη χαϊντεγκεριανή φιλοσοφία αντιστοιχούν σε διαφορετικά προσανατολισμένες αναγνώσεις του Αριστοτέλη. (Αυτό, βέβαια, αφήνει ανοικτό το ερώτημα κατά πόσον οι διαφορετικές χαϊντεγκεριανές αναγνώσεις των *Φυσικών*, ή και των άλλων αριστοτελικών κειμένων, είναι ομοιογενείς.)

Η μετάφραση είναι όσο καλή μπορεί να είναι η μετάφραση αυτού του κειμένου. Όπως ομολογεί και ο μεταφραστής, η μετάφραση δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτοτελώς. Πράγματι, αν κανείς προσηλωθεί στη μετάφραση και μόνον, το κείμενο γίνεται ακατανόητο. Κάποιος ίσως βιαστεί να συμπεράνει ότι, συνεπώς, η μετάφραση είναι αποτυχημένη. Δεν είναι έτσι. Γιατί, απλούστατα, η μετάφραση αυτού του κειμένου δεν θα ήταν δυνατόν, εκ των πραγμάτων, να σταθεί μόνη της. Πρέπει να θεωρηθεί ένα *ενιαίο κείμενο* μαζί με τις υποσέλιδες επεξηγήσεις και τα εκτενή σχόλια στο τέλος του βιβλίου. Αν αξίζουν συγχαρητήρια στον Υφαντή για τη μετάφραση, διπλά συγχαρητήρια τού αξίζουν για την τέχνη του σχολιασμού: ο αναγνώστης βρίσκει μπροστά του, σαν δώρο,

³ Επισημαίνονται παρακάτω τα επιμέρους χωρία όπου ο Χάιντεγκερ εστιάζει στα *Φυσικά*: *Phänomenologische Interpretationen ausgewählter Abhandlungen des Aristoteles zur Ontologie und Logik* (1922· επιμ. G. Neumann), Ga62, σ. 121-261· εδώ έχει ενσωματωθεί και το επονομαζόμενο «Natorp's Bericht» (Ga62, σ. 374-375, 391-399). *Grundbegriffe der Aristotelischen Philosophie* (1924· επιμ. M. Michalski), Ga18, σ. 283-329. *Platon: Sophistes* (1924/25· επιμ. I. Schüßler), Ga19, σ. 86-90, 100-120. *Die Grundprobleme der Phänomenologie* (1927· επιμ. F.W. von Herrmann), Ga24, σ. 324-361. *Platon – Aristoteles – Augustinus* (1928-1952· επιμ. M. Michalski), Ga83, σ. 3-22, 175-182, 198-264.

⁴ Βλ. *Αριστοτέλης, Περί φύσεως* (εισαγωγή, μτφρ., σχόλια Β. Κάλφας· Αθήνα: Πόλις 1999).

το σχόλιο όταν το χρειάζεται, όσο το χρειάζεται. Χωρίς να κουράζεται και να χάνει τον ειρμό του κειμένου αλλά και χωρίς να έχει την ψευδαίσθηση ότι τα έμαθε όλα. Ίσως να έχει κανείς αντιρρήσεις για επιμέρους αποδόσεις όρων. Πόσο μάλλον που η μεταφραστική δουλειά περιπλέκεται σε πολλαπλάσιο βαθμό λόγω της συνεχούς αναφοράς στο αριστοτελικό κείμενο: ο Χάιντεγκερ μεταφράζει τον Αριστοτέλη χρησιμοποιώντας όχι τους συνήθεις όρους αλλά δικούς του νεολογισμούς (επειδή οι πρώτοι, ήδη στη λατινική τους εκδοχή, είναι, σύμφωνα με τον Χάιντεγκερ, προϊόν μιας στρέβλωσης ως προς το πνεύμα της αριστοτελικής φιλοσοφίας), και ο μεταφραστής καλείται να αποδώσει τους γερμανικούς όρους στα νέα ελληνικά, αλλά χωρίς οι επιλογές του να παραπέμπουν στην αριστοτελική ορολογία (την οποία ακριβώς ο Χάιντεγκερ θέλει να αποφύγει), αν και συχνά αυτή θα ήταν η καταλληλότερη ή και η μόνη! Κάποιες φορές, βέβαια, έχει κανείς την υποψία ότι ο μεταφραστής παρασύρεται σε ένα γλωσσοπλαστικό παιχνίδι: π.χ., «αοντοψία» (=τυφλότητα στο Είναι, ανικανότητα να δει κανείς το Είναι) δεν σημαίνει τίποτα στα νέα ελληνικά. Προφανώς, και το γερμανικό «Seinsblinde» νεολογισμός είναι (Ga9, σ. 264/103). Θα μπορούσε, όμως, αυτός ο όρος να αποδοθεί περιφραστικά: «τυφλοί στο Είναι». Το πρόβλημα εντείνεται όταν, σε λίγο, ο αναγνώστης θα συναντήσει το «αν-ουσιωσι-οψία» ως απόδοση του «Wesensblindheit», δηλαδή, τυφλότητα στην ουσίωση (Ga9, σ. 271/113). Ωστόσο, και πάλι, είναι πιθανό ο αναγνώστης απλώς να επικροτήσει την ευρηματικότητα του μεταφραστή, ο οποίος πάντα σπεύδει να του εξηγήσει πώς θα πρέπει να διαβάσει τους τεχνικούς/τεχνητούς όρους. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλές φορές, στην απόγνωσή του, ο μεταφραστής απολογείται λέγοντας ότι όλες οι άλλες μεταφράσεις του κειμένου (στις διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες) έχουν προτείνει παρόμοιες ή, συνήθως, πιο ακατάλληλες λύσεις.

Μικρά λάθη, αναπόφευκτα, υπάρχουν (ίσως, αν μεταφραστής και επιμελητής της σειράς δεν ήταν το ίδιο πρόσωπο, κάποια να είχαν επισημανθεί). Π.χ., στη σ. 98 της μετάφρασης (Ga9, σ. 260), στο αρχαίο κείμενο προστίθεται ένα κόμμα το οποίο εμπεριέχει η έκδοση του Ross (Οξφόρδη 1950) αλλά απουσιάζει από το κείμενο του Χάιντεγκερ (υποκείμενον γάρ τι, καὶ ἐν ὑποκειμένῳ ἐστὶ ἡ φύσις αἰεὶ): η απουσία του δικαιολογεί την απόδοση του Χάιντεγκερ και τη σωστή μετάφραση του Υφαντή, αλλά η λάθος αντιστοίχιση μετάφρασης και αρχαίου κειμένου στην ελληνική έκδοση αφήνει τον αναγνώστη σε απορία. Το «επιτήδειος επιχειρηματίας» ίσως αποδίδει το «Geschäftsman» αλλά όχι και το «Routinier» το οποίο έχει μάλλον παραλειφθεί (όλα σε εισαγωγικά ήδη στο πρωτότυπο: Ga9, σ. 292/146). Και είναι σίγουρα λάθος να δηλώνονται τα κεφάλαια των Βιβλίων των αριστοτελικών έργων με μικρά γράμματα (π.χ., α' για το Γ1), όπως στη σ. 156 και αλλού. Το σχόλιο 25 μαρτυρεί ελλιπή ενημέρωση για τις ελληνικές μεταφράσεις των έργων του Χάιντεγκερ. Το σχόλιο 37, αναφορικά με τη σχέση τέχνης και επιστήμης στο Α1 των *Μετά τα φυσικά*, είναι παραπλανητικό, στο μέτρο που τις αντιθέτει πλήρως μεταξύ τους. Το σχόλιο 39 φαίνεται να υποτιμά τη σημασία που έχει η προαίρεση στην τέχνη. Το σχόλιο 45 θα απαιτούσε, δίχως άλλο, μια πιο κριτική διάθεση απέναντι στον Χάιντεγκερ και κάποια παραπομπή στον Χούσσερλ. Στο σχόλιο 57 ο Αντιφών γίνεται, εκ παραδρομής, Αντισθένης. Το σχόλιο 67 δυσκολεύει χωρίς λόγο τον αναγνώστη, αφού η επισήμανση του Χάιντεγκερ σχετικά

με το νόημα της φράσης τέχνη λέγεται τὸ κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὸ τεχνικόν (193a31-32) απλῶς τονίζει ὅτι ἐνίοτε «τέχνη» ονομάζουμε καὶ τὸ τέλειο προϊόν τῆς τέχνης, αὐτὸ που παράγεται με βάση τὴν πλήρη γνώση καὶ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς. Υπάρχουν τέτοιες δευτερεύουσες ἀβλεψίες ἀλλὰ εἶναι, πιστεύω, ἀνώδυνες. Ἡ μετάφραση εἶναι σχετικὰ ἀρχαιοπρεπὴς καὶ αὐτὸ ἴσως ἐνοχλήσει ορισμένους. Ἄλλους, πάλι, ἴσως τοὺς τέρψει.

Τὸ κείμενο εἶναι περίπλοκο καὶ ἐξουθενωτικὸ ἀκόμα καὶ γιὰ ὅσους ἔχουν μὴ κάποια ἐξοικείωση με τὸ ἔργο τοῦ Χάιντεγκερ. *Γιατί να το διαβάσει κανείς;* Προφανῶς, οφείλει νὰ το διαβάσει ὁποῖος, φοιτητὴς ἢ ἐρευνητὴς, ἐπιθυμῆι νὰ ἐξειδικευθεῖ στὴ χαϊντεγκεριανὴ φιλοσοφία. Αὐτὸς θὰ κατανοήσῃ πῶς ἡ φιλοσοφία τοῦ Χάιντεγκερ διαμορφώθηκε, ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς, στὴν ἀντιπαράθεσή τῆς πρὸς τὴν ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ, εἰδικότερα, πρὸς τὴν φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἄλλωστε, θὰ ἦταν ἀδύνατον –καὶ ἀντίθετο στὸ πνεῦμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χάιντεγκερ– νὰ ἐννοηθεῖ ἡ φιλοσοφία ἐρήμην τῆς ἱστορίας τῆς (ἢ στὴν βάση μίας ἐπιφανειακῆς γνώσης τῆς ἱστορίας τῆς), ὅπως τὸ ἐπιδιώκει κάποιες φορές ἡ “πραγματιστικὴ” τάση τῶν σύγχρονων Χαϊντεγκεριανῶν. Αὐτὸς ὁ φοιτητὴς ἢ ὁ ἐρευνητὴς εἶναι τυχερὸς που ἔχει στὴ διάθεσή του μὴ τόσο φιλικὴ γιὰ τὸν ἀναγνώστη ἐκδοσὴ που χωρίζει τὸ ἐνιαῖο χαϊντεγκεριανὸ κείμενο σὲ παραγράφους (συνήθως πλέον πρακτικὴ) καὶ συνοδεύεται ἀπὸ ἐξαιρετικὰ σχόλια, ἐν εἶδει βιβλίου-οδηγοῦ ἀνάγνωσης (reader). Τὸ ἀγγλικὸ καὶ τὸ γαλλικὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ δὲν ἔχουν, ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, αὐτὴ τὴν πολυτέλεια.

Τὸ κρίσιμο ἐρώτημα εἶναι ἀν οφείλει νὰ διαβάσει τὸ κείμενο τοῦ Χάιντεγκερ κι ἐκεῖνος που θέλει νὰ μελετήσῃ διεξοδικὰ τὰ *Φυσικά* τοῦ Ἀριστοτέλη. Καὶ ἡ ἀπάντησὴ εἶναι καταφατικὴ. Διότι ὁ Χάιντεγκερ προσφέρει μὴ ἐξαντλητικὴ ἀνάγνωση τοῦ Β1 τῶν *Φυσικῶν* που μπορεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ πρωτότυπες ἐρμηνεῖες γιὰ τὴ ροὴ καὶ τὴ διάρθρωσὴ τοῦ ἀριστοτελικοῦ ἐπιχειρήματος. Προπάντων, ἐπισημαίνει τὶς πολλὰς λανθασμένες ταυτίσεις καὶ ἀναλογίες που ἀβασάνιστα υιοθετοῦμε ἀνάμεσα στὶς ἀριστοτελικὲς ἐννοιες καὶ τὶς νεότερες καὶ σύγχρονες ἀντιστοιχίσεις τοὺς. Ἐπιτρέψτε μου πέντε νύξεις πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνσιν: 1. Εἶναι ἐνδιαφέρουσα ἡ ἰδέα ὅτι γιὰ νὰ δείξουμε πῶς, σύμφωνα με τὸν Ἀριστοτέλη, ἡ φύσις δὲν πρέπει νὰ ταυτισθεῖ με κάτι παγιωμένον καὶ ολοκληρωμένον ἀλλὰ συνιστᾷ «ἀρχὴ κίνησης», θὰ πρέπει νὰ κατανοήσουμε τὴν «οὐσία» (στὸ μέτρο που ἡ φύσις συνιστᾷ «οὐσία») ὡς «οὐσίωσιν». Αὐτὸ ὑπονοεῖ ὁ Χάιντεγκερ με τὴ ρηματικὴ κατανόησιν τοῦ οὐσιαστικοῦ *Wesen*: «οὐσία» εἶναι αὐτὸ που διατηρεῖται ἐνεργῶ. Καὶ τότε γίνεται εὐκολότερη ἡ διάκρισιν τῶν ἀριστοτελικῶν ἐννοιῶν φύσις, φύσει ὄντα, κατὰ φύσιν, που ἀκόμα ταλανίζει τοὺς μελετητὲς. 2. Εἶναι καίρια ἡ ἐπισήμανσιν ὅτι δὲν θὰ πρέπει νὰ κατανοοῦμε τὴν ἀριστοτελικὴν αἰτίαν με ὄρους «αιτιότητος» ἢ «υπαιτιότητος» (Ga9, σ. 245-246/75-76), ὅπως αὐτοὶ σηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὴ νεότερη φυσικὴ. Καὶ τότε γίνεται εὐκολότερο νὰ δοῦμε τι συνιστᾷ μηχανοκρατία καὶ τι τελεολογία στὸ ἀριστοτελικὸ σύστημα. 3. Καίρια εἶναι ἐπίσης ἡ προειδοποίησιν ὅτι τὰ κατεξοχὴν ἀριστοτελικὰ φύσει ὄντα, τὰ ζῶα, δὲν θὰ πρέπει νὰ κατανοοῦνται με βάση τὴ σύγχρονὴ ἐννοία τοῦ «οργανισμοῦ», τουλάχιστον στὸ μέτρο που ἡ τελευταία ἐμπεριέχει μέσα τῆς τὴν ἰδέαν τῆς «αὐτο-ποίησιν» (Ga9, σ. 255/90). 4. Ἐνδιαφέρουσα καὶ, κατὰ τὴ γνώμη

μου, ορθή είναι η ερμηνεία του Χάιντεγκερ για το ποιον ισχυρισμό αποδίδει ο Αριστοτέλης στον Αντιφώντα (Ga9, σ. 265 κ.ε./104 κ.ε.). Και τότε γίνεται ίσως ευκολότερο να αποκωδικοποιήσει κανείς την αμφισημία του σχετικού αριστοτελικού χωρίου. 5. Εύστοχη είναι και η παρατήρηση ότι το επιχείρημα του Αριστοτέλη στο Β1 των *Φυσικών* χωρίζεται σε τέσσερα και όχι σε τρία μέρη (όπως συνήθως θεωρείται), διότι η τελική αναφορά στην *στέρησιν* είναι εκείνη που δείχνει (ήδη εδώ, και όχι σε επόμενες ενότητες του αριστοτελικού κειμένου) πώς θα πρέπει να νοήσουμε εδώ την «ύλη» ως μία από τις δύο σημασίες της φύσεως (Ga9, σ. 294 κ.ε./149 κ.ε.). Περαιτέρω παρουσίαση της χαϊντεγκεριανής ερμηνείας σε διάλογο με τις σύγχρονες προσεγγίσεις του Β1 των *Φυσικών* υπερβαίνει, βέβαια, κατά πολύ τα όρια της παρούσας βιβλιοκριτικής.

Εν κατακλείδι, η σχολιασμένη μετάφραση του Υφαντή προσφέρει μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να διαβάσει κανείς αυτό το δυσνόητο και δυσπρόσιτο έργο του Χάιντεγκερ που θεματοποιεί ένα από τα πιο συνταρακτικά και θεμελιώδη κείμενα της ιστορίας της φιλοσοφίας, το Β1 των *Φυσικών* του Αριστοτέλη. Ο αναγνώστης θα αποζημιωθεί πλήρως για τον κόπο του.

Δημοσιεύθηκε: 7.3.2015

Τρόπος παραπομπής στη βιβλιοκρισία:

Κόντος, Παύλος: (Βιβλιοκρισία του:) Martin Heidegger: *Περί της ουσίωσης και της έννοιας της φύσης* (προλεγόμενα, μτφρ., σχόλια Δ. Υφαντής· Αθήνα: Ροές 2014). *Κριτικά* 2015-01, <<http://www.philosophica.gr/critica/2015-01.html>>.